

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ
ТА ВИЗНАЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ**

Онофрейчук А. Д.

*Національна академія Служби безпеки України,
м. Київ, Україна*

У статті на підставі аналізу чинного національного законодавства, наукових доробок та законодавчих актів, що регулюють оперативно-розшукову діяльність, країн СНД досліджено правову природу та підходи до вирішення проблеми визначення оперативно-розшукового заходу.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, правова природа, уповноважені оперативні підрозділи.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови національної державності особливої ваги набувають проблеми удосконалення правового регулювання діяльності державних органів, що виконують правоохоронні функції. Викладене передусім стосується суб'єктів проведення оперативно-розшукової діяльності. З прийняттям Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та закріпленням у ньому організаційних та правових засад її ведення, оперативно-розшукова діяльність набула легітимного статусу та стала невід'ємною правовою складовою правоохоронної діяльності уповноважених органів. Аналіз низки законодавчих та інших нормативних актів, а також літературних джерел вказує на те, що становлення і розвиток ОРД як спеціального виду діяльності уповноважених законом органів обумовлюється загостренням політичних, соціальних, економічних чинників, що проявляються в протистоянні інтересів різних держав, загостренням криміногенної ситуації як всередині країни так і за її межами, що в цілому негативно впливає на стан національної безпеки України. Становлення в умовах лібералізації суспільства на новий якісний рівень правоохоронної діяльності стає гостра потреба всебічного захисту прав та інтересів людини, суспільства і держави. При цьому оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД), як впливає з її законодавчого визначення, спрямована на пошук, виявлення та попередження злочинності шляхом застосування специфічного інструментарію, яким є оперативно-розшукові заходи. Отже, з метою оптимізації організаційно-правових основ ОРД на сучасному етапі актуальним є теоретико-прикладне осмислення правової природи та визначення оперативно-розшукового заходу, як складової загальної системи ОРД, що визначає актуальність підготовки статті.

Метою статті є дослідження правової природи та теоретичних підходів до визначення оперативно-розшукових заходів, виявлення проблемних питань та пропозиції щодо їх вирішення. Досягнення зазначеної мети обумовлює вирішення наступних

завдань: 1) аналіз правової природи оперативно-розшукового заходу на сучасному етапі; 2) дослідження теоретичних підходів до визначення оперативно-розшукового заходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на значення поняття оперативно-розшукового заходу для теорії, практики та юридичної науки, йому як предмету наукового дослідження присвячено низку наукових доробок як зарубіжних, так і вітчизняних учених, серед яких Антонов В. В., Бобров В. Г., Горяїнов К. К., Захарцев С. І., Кваша Ю. Ф., Скулиш Є. Д., Сурков К. В., Михайлов В. І., Федоров А. В., Чечетін А. Є., Шумілов О. Ю., Долженков О. Ф., Думко А. Ф., Козаченко І. П., Ортинський В. Л., Погорецький М. А. та інші. Вказаними авторами висловлювались різні погляди щодо сутності та обсягу поняття оперативно-розшукового заходу. Проте, єдиного підходу щодо визначення оперативно-розшукового заходу не вироблено і на сьогодні, що зумовлює необхідність проведення глибокого теоретико-правового дослідження окресленого питання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні однією із основних проблем правового регулювання оперативно-розшукової діяльності слід вважати те, що поняття оперативно-розшукового заходу не визначено на законодавчому рівні.

Відсутність законодавчого визначення поняття оперативно-розшукових заходів спричиняють проблеми неоднозначного розуміння організації та правових умов їх проведення. Взагалі, враховуючи відсутність законодавчого закріплення оперативно-розшукових заходів, їх правове регулювання в основному зосереджено на рівні відомчих нормативних актів уповноважених державою органів – суб'єктів їх проведення. Наслідком цього явища стало формування неоднорідної практики застосування норм законодавства у частині організації та проведення оперативно-розшукових заходів, що призвело до зниження ефективності правоохоронної діяльності та погіршення загального стану захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Проте, очевидним є те, що законодавче закріплення дефініції оперативно-розшукового заходу є невід'ємною частиною вдосконалення національного оперативно-розшукового законодавства всіх держав-учасниць СНД. Крім того, в юридичній літературі пострадянського простору висловлюється справедлива думка про необхідність законодавчого закріплення поняття кожного оперативно-розшукового заходу.

Підтвердженням укорінення зазначеної думки на законодавчому рівні є визначення поняття та переліку оперативно-розшукових заходів, окреслення їх організаційних основ та контролю за цією діяльністю з боку держави. Адже саме легітимізація їх проведення, з точки зору втручання у права людини, є закріплення демократичних цінностей управовій і демократичній державі.

При цьому слід зазначити, що спроби конкретизації визначення оперативно-розшукових заходів були запропоновані у законопроекті «Про оперативно-розшукову діяльність», розробленому Москалем Г. Проте, зазначений законопроект не вніс ясності у розуміння загального поняття оперативно-розшукового заходу.

Визначення оперативно-розшукового заходу для теоретиків та практиків має важливе значення. Для теоретиків чітке визначення ОРЗ уможливить вироблення їх сутності, правову природу, класифікувати їх за певними ознаками, визначати шляхи подальшої оптимізації. Для безпосередніх виконавців ОРЗ – уповноважених суб'єк-

тів – відсутність єдиного розуміння визначення призводить до неоднозначності такти тики їх проведення та може спричинити порушення законності, неправомірного обмеження чи порушення прав і свобод людини. Проте, чинним українським законодавством поняття оперативно-розшукових заходів та їх перелік не визначено. Однак варто погодитися з Дідоренко Е. О. та Бараненко Б. І. в тому, що ці заходи явно випливають зі змісту прав, якими наділяються оперативні підрозділи згідно ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Відсутність правового визначення оперативно-розшукового заходу цілком відображає ситуацію щодо наукового супроводження даної проблеми. На жаль, незважаючи на те, що ОРЗ є об'єктом чисельних наукових доробок, єдиного підходу до розуміння його визначення не вироблено.

Поряд з цим доцільно звернути увагу на наукові результати Боброва В. Г., який вважає за необхідне виробити певні критерії, які будуть визначати правову природу та єдиний підхід до розуміння визначення ОРЗ, а саме:

- пропонує такі ознаки ОРЗ, що визначають їхню правову природу;
- наявність власної правової основи – сукупність нормативно-правових актів, які регулюють ОРД загалом;
- здійснення ОРЗ із суворим дотриманням вимог законів та інших нормативних актів;
- проведення ОРЗ завжди пов'язане з розглядом юридичного факту;
- ОРЗ породжують, змінюють, припиняють певні правовідносини;
- юридичний обов'язок щодо організації і проведення ОРЗ покладено лише на уповноважених суб'єктів ОРД;
- типові для юридичних форм діяльності операції з нормами права;
- юридичний характер контролю за організацією і здійсненням ОРЗ відповідними посадовими особами органів, які здійснюють ОРД, прокурорський нагляд;
- предмет та об'єкти пізнання ОРЗ містяться у сфері правових явищ;
- результати ОРЗ завжди тягнуть за собою певні юридично значимі наслідки.

Всі вказані ознаки ОРЗ існують в органічній єдності і взаємозв'язку, визначаючи правову природу і сутність таких заходів [6].

Розглянемо окремі визначення оперативно-розшукових заходів, які є результатами відповідної наукової продукції. Так, Шумилов О. Ю. визначає ОРЗ як здійснене (плановане, здійснюване) суспільно-корисне умисне негласне (в організаційному і тактичному аспектах) та передбачене законом «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукове активне діяння (дія, захід або операція), за сукупністю яких здійснюється ОРД. Басецький І. І., Кабанов Г. Т., Шиєнок В. П. розглядають ОРЗ як сукупність об'єднаних єдиним тактичним задумом дій оперативних працівників та інших осіб, які беруть участь в ОРД, спрямованих на вирішення поставлених у даній оперативно-розшуковій ситуації завдань.

Петров В. В. трактує оперативно-розшукові заходи як конфіденційно (в організаційному та тактичному аспекті) здійснювані, передбачені законодавством про оперативно-розшукову діяльність дії, заходи та операції, за допомогою сукупності яких здійснюється оперативно-розшукова діяльність [6].

Цуканов В. В. розуміє під оперативно-розшуковим заходом передбачений законодавством про оперативно-розшукову діяльність спосіб діяльності суб'єкта, що здій-

сноє оперативно-розшукову роботу, суттю якогоє отримання необхідної для досягнення цілей і вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності інформації [2].

Отже, аналіз норм модельного законодавства, законодавства деяких держав – учасниць країн СНД про оперативно-розшукову діяльність, а також точок зору ряду вчених дозволяє виділити ключові сутнісні ознаки оперативно-розшукового заходу:

1. гласне і (або) негласне застосування спеціальних сил, засобів і методів;
2. реалізація тільки уповноваженими суб'єктами;
3. здійснення в суворій відповідності з вимогами законності;
4. спрямованість на вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

Різноманітність поглядів на сутність та зміст дій уповноважених законом суб'єктів, що проводяться в межах окремих організаційних форм оперативно-розшукової діяльності, вказує на те, що така категорія як оперативно-розшуковий захід є досить складною для опису та вивчення та потребує поглибленого теоретико-правового дослідження.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» містить визначення, що за змістом проваджуваних дій вона є системою пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів. Поряд з тим у національному оперативно-розшуковому законодавстві не міститься будь-яких визначень чи тлумачень наведених категорій. З метою розкриття сутності охоплюваних цим поняттям явищ та процесів об'єктивної дійсності, звернемося до порівняльного аналізу окремих положень законодавства про оперативно-розшукову діяльність.

У модельному Законі «Про оперативно-розшукову діяльність» 1997 поняття оперативно-розшукового заходу було відсутнє [5]. При цьому зазначений законодавчий акт від 2006 року закріплює кілька фундаментальних визначень, серед яких і поняття оперативно-розшукових заходів, під якими розуміється встановлена національним законом система заходів, що здійснюється гласно і негласно уповноваженими державними органами з метою вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [6].

Слід зазначити, що закріплення визначення оперативно-розшукових заходів в модельному законодавстві про оперативно-розшукову діяльність є, на нашу думку, віддзеркаленням загальної для держав – учасниць СНД тенденції до вдосконалення понятійного апарату оперативно-розшукової діяльності.

Визначення оперативно-розшукових заходів, запропоноване модельним законом «Про оперативно-розшукову діяльність», знаходить відображення в законодавстві про оперативно-розшукову діяльність багатьох країн СНД, таких як, наприклад, Таджикистан, згідно з яким, під оперативно-розшуковими заходами розуміється встановлена законодавством система заходів, щозастосовуються, гласно або негласно органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з метою вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [7].

В однойменному законі Туркменістану наводиться визначення, згідно з яким, оперативно-розшуковий захід – це окрема гласна чи негласна діяоргану, що здійснює оперативно-розшукову діяльність для виконання завдань, визначених законодавством Туркменістану про оперативно-розшукову діяльність [8].

В оперативно-розшуковому законодавстві Республіки Казахстан визначення оперативно-розшукового заходу існувало і до 2006 року, де під оперативно-розшуковими

заходами розумілися дії органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, в межах своєї компетенції, спрямовані на вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [9]. Однак у 2009 році законодавча норма, яка закріплювала оперативно-розшукові заходи, була викладена в новій редакції, відповідно до якої, визначення оперативно-розшукових заходів відсутня [10].

Результати аналізу законодавства України, порівняння його із законодавством зарубіжних країн, дослідження низки наукових, науково-практичних видань за вказаним напрямком свідчать про те, що оперативно-розшукові заходи розглядаються як система дій, виконуваних безпосередньо оперативним підрозділом за потребою із використанням спеціальних технічних засобів та відносин конфіденційного співробітництва, що регламентуються спеціальними нормативними актами, та передусім мають на меті здобуття оперативної інформації, необхідної для вирішення конкретних оперативних завдань.

Проте, результати наукових доробок як вітчизняних, так і міжнародних вчених, порівняльно-правовий аналіз окремих законів країн СНД про оперативно-розшукову діяльність свідчить про те, що на сучасному етапі існує необхідність законодавчого закріплення поняття оперативно-розшукового заходу.

Висновки. Проведений аналіз нормативних, наукових, літературних джерел ще раз підкреслює те, що відсутність законодавчого визначення поняття та системи оперативно-розшукових заходів призводить до довільного тлумачення цих категорій різними суб'єктами правозастосування.

Аналіз наукової літератури та матеріалів практичних підрозділів вказує на те, що кожний оперативно-розшуковий захід є творчим продуктом інтелектуальної та практичної діяльності суб'єктів їх здійснення. Поряд з тим існують певні шаблони, за якими відбувається організація та здійснення окремих оперативно-розшукових заходів. Дотримання послідовного алгоритму дій при проведенні окремих оперативно-розшукових заходів є необхідною умовою, з огляду на те, що більшість з них підлягають жорсткому правовому регулюванню.

При цьому вироблення поняття оперативно-розшукового заходу необхідне для єдиного розуміння його сутності та змісту, що у подальшому сприятиме оптимізації законодавства.

Список літератури:

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 116.
2. Цуканов В. В. К вопросу о понятии оперативно-розыскного мероприятия / В. В. Цуканов // «Черные дыры» в российском законодательстве (журнал на CD-ROM). – 2007. – № 2.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13.04.2012 № 4652 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 21. – Ст. 208.
4. Законодавче забезпечення оперативно-розшукової діяльності : збірник нормативно-правових актів / упоряд.: І. В. Сервецький, С. І. Ніколаюк, О. А. Столяр. – К. : НАВСУ, 2002. – 400 с.
5. Об оперативно-розыскной деятельности : Модельный Закон от 06.12.1997 № 10-12 // Правовой справочник «Законодательство» на DVD. – Издательство «Юрист», 2013.
6. Об оперативно-розыскной деятельности : Модельный Закон от 16.11.2006 № 27-6 // Правовой справочник «Законодательство» на DVD. – Издательство «Юрист», 2012.
7. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Таджикистан от 25.03.2011 № 687 // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : http://www.base.spinform.ru/show_doc.

8. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Туркменистана от 23.09.1994 № 965-XII // Режим доступа. – [Электронный ресурс] : <http://www.legislationline.org/tu/documents/action>.

9. Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Казахстан от 15.11.1994 № 154-XIII // Правовой справочник «Законодательство» на DVD. – Издательство «Юрист», 2012.

10. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оперативно-розыскной деятельности : Закон Республики Казахстан № 187-IV ЗРК от 17.07.2009.

Онофрейчук А. Д. Актуальные вопросы правовой природы и определения оперативно-розыскных мероприятий / А. Д. Онофрейчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 1. – С. 181-186.

В статье на основании анализа действующего национального законодательства, научных разработок и законодательных актов, регулирующих оперативно-розыскную деятельность, стран СНГ исследована правовая природа и подходы к решению проблемы определения оперативно-розыскного мероприятия.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия, правовая природа, уполномоченные оперативные подразделения.

ACTUAL ASPECTS OF LEGAL BACKGROUNDS AND DEFINITION OF OPERATIVE-SEARCHING MEASURES

Onofreichyk A. D.

National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine

At present stage of development the national legal system it is very important to value the principles of democracy and the rule of law. According to this the main importance is to improving the legal regulation of governmental bodies, that perform law enforcement functions, a kind of which is considered to be an operative – searching activity. With the adoption of the Law of Ukraine «About Operative-searching activity», and fixing its organizational and legal bases, operational- search activity gained legitimate status and became an integral part of law enforcement legal authorities. Analysis of a number of laws and regulations, as well as the literature indicates that the formation and development of the operative-searching activity as a special type of activities authorized by law, is caused by the aggravation of the political, social and economic factors that manifest themselves in opposition to the interests of different states, the aggravation of the crime situation both domestically and abroad, adversely affect the national security of Ukraine.

The formation of a liberalized society to a new level of law enforcement, needs for comprehensive protection of the rights and interests of human society and the state. Thus, the operative-search activity, as follows from its legal definition, aims to find, detects and prevents crime through the use of specific tools, which is the operational-search measures. So, in order to optimize organizational and legal framework of the operative searching activity at present is one of the main theoretical and practical problem to make fundamental legal nature and definition of search operations as part of the overall system of the operative searching activity that determines the main idea of this article.

Today one of the main problems of legal regulation of operational activities should be considered that in the notion of search operations is not defined in law.

The absence of a legislative definition of search operations cause problems ambiguous understanding of legal terms and their conduct. In general, given the lack of legislative consolidation of search operations and their legal regulation is mainly focused on the level of departmental regulations state authorities - the subjects of their conduct. The consequence of this phenomenon was the formation of non-uniform application of the law practice in the organization and carrying out search operations, which led to a decrease in the efficiency of law enforcement and the deterioration of the general condition of the rights and freedoms of man and citizen of Ukraine.

Key words: operative-searching activity, operative-searching measures, the legal backgrounds.